

Mirjana Škunca

PRVA OPERNA PRAIZVEDBA HRVATSKOG SKLADATELJA  
NA SCENI OPĆINSKOG KAZALIŠTA U SPLITU: "CVIJETA"  
VLADIMIRA BERSE

(Uz 100. obljetnicu Hrvatskog narodnog kazališta u Splitu)

UDK: 782.1 (Vladimir Bersa 1864-1927)

(497.13 Split)

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 15.1.1993.

Mirjana Škunca

Fakultet za prirodoslovno-

matematičke znanosti i

odgojna područja

58000 Split, HR

Nikole Tesle 12

*Skladateljski opus Vladimira Berse (1864–1927) tek čeka svoju revitalizaciju no praižvedba njegove prve opere CVIJETA u proljeće 1896. u Splitu marom operne Družine Jana Pišteka iz Brna, ostaje značajan čin i povijesni datum u analima glazbenog života ovoga grada.*

Ponarodenje splitske općinske uprave nakon izborne pobjede narodnjaka u jesen 1882. g. donijelo je značajne promjene i u kulturnom životu grada, pogotovo kada je na inicijativu nove općine te uz svesrdnu potporu i obilatu materijalnu pomoć Splicišana otvoreno u proljeće 1893. g. novo *Općinsko kazalište*. Sada je grad ponovno (nakon što je 1881. u požaru stradalo zdanje *Teatro Bajamonti*) dobio reprezentativni prostor u kojemu su se na radost brojnih ljubitelja mogle priređivati kazališne predstave. Budući da svojih stalnih kvalitetnih izvođačkih ansambala nije imao Split je nastavio tradiciju *stagione*<sup>1)</sup> – uvriježenih sezonskih gostovanja putujućih dramskih ili opernih družina kakva se ovdje (prema dosada poznatim zapisima) spominju još od polovine 18. stoljeća.

No za razliku od razdoblja prije 1882. g. u kojemu gostuju gotovo isključivo operne družine iz susjedne Italije, ponarodena splitska općina će u skladu sa svojim političkim određenjem tražiti i nastojati – posebno u prvim godinama uprave – omogućiti gostovanja u novom i prostranom *Općinskom kazalištu* prvenstveno "svojim" umjetnicima. Time su se razumijevali naravno

prvenstveno hrvatski pa zatim slavenski glazbenici, kako izvođači tako i autori. No budući da se u tim posljednjim desetljećima prošlog stoljeća domaća glazbena scena svodi samo na stalni operni ansambl *Narodnog zemaljskog kazališta* u Zagrebu mogućnosti za domaću, hrvatsku *stagione* su i u pogledu izvođača i u pogledu repertoara bile vrlo ograničene.<sup>2)</sup> Taj će nedostatak u Splitu i u nekoliko drugih dalmatinskih gradova u to vrijeme nadoknaditi na najbolji i najsretniji način svojim gostovanjima češki glazbenici – kapelnici, koncertanti-instrumentalisti i pjevači kao solisti ili pak okupljeni u operne družine.

Već u okviru svečanog otvaranja zgrade *Općinskog kazališta* početkom svibnja 1893. g. zvijezda prvih koncertnih priredaba bio je češki violinist europskog ugleda František Ondříček.<sup>3)</sup> Prva češka operna družina posjetit će Split godinu dana kasnije. U proljetnim mjesecima 1894. g. *Operno-operetno kazalište* iz Čeških Budějovic pod vodstvom Ladislava Chmelenskog ostvarilo je prvu opernu sezonu u novom kazalištu. Praćeni aklamacijama do posljednjeg mjesta ispunjenog gledališta češki su operni umjetnici izveli tada premijerno na češkom i hrvatskom jeziku nekoliko omiljenih opereta a od opera (osim u Splitu već prije izvođenu operu *Trubadur* G. Verdija) *Carmen* G. Bizeta i veristički diptih *Cavalleria rusticana* i *I pagliacci* R. Leoncavalle te – što je naročito važno i vrijedno – još i djela slavenskog opernog repertoara, opere svojih sunarodnjaka, čeških skladatelja B. Smetane (*Prodana nevjesta* i *Cjelov*) i V. Blodeka (*U zdencu*) te ruskog skladatelja P.I. Čajkovskog (*Eugenije Onjegin*), koja je djela splitska publika tom prilikom prvi puta čula i vidjela u svome gradu u cjelovitoj živoj izvedbi.<sup>4)</sup>

Naredno gostovanje slavenske operne družine uslijedilo je u proljeće 1896. g. a ostvarila ga je operna družina iz Brna pod vodstvom Jana Pišteka.<sup>5)</sup> Više je razloga što ovo gostovanje atraktivnošću i značenjem nadmašuje prethodno. Pištekov društvo je Splićanima ponudilo nove slavenske opere – Smetanina *Dalibora* i *Pikovu damu* P.I. Čajkovskog. Osim toga predstavilo je prvi puta u Splitu i u Dalmaciji jednu muzičku dramu Richarda Wagnera – *Lohengrin*. No, ono po čemu ova operna sezona ostaje izuzetna u glazbenoj kronici ovoga grada je činjenica da su češki glazbenici u program svoga gostovanja uvrstili i glazbeno-scensko djelo jednog domaćeg, hrvatskog autora. Doduše, nije baš bila rijetka praksa da gostujuće kazališne družine uvrste u svoj repertoar za gostovanje i ponešto domaće u znak pažnje, zahvalnosti ili jednostavno – reklame. No, koliko (mi) je dosada poznato u Splitu se to od strane gostujućih opernih družina prije 1896. g. nije dogodilo. Pažnja, povjerenje i trud operne družine Jana Pišteka iz Brna su tim više za pohvalu što se radilo o još neizvedenom djelu mladog neafirmiranog skladatelja kojemu k tome glazba i nije bila profesija. Odabrali su operu *Cvijeta*<sup>6)</sup> Vladimira Berse (1864–1927), tada tridesetjednogodišnjeg pravnik koji je doduše potekao iz ugledne obitelji sklone umjetnosti, posebno glazbi ali je nakon studija prava u Grazu službovao kao državni činovnik i iz Zadra obilazio Dalmaciju<sup>7)</sup>

a skladanjem se bavio u svoje slobodno vrijeme. God. 1921. će se u svojstvu savjetnika Pokrajinske dalmatinske vlade stalno nastaniti u Splitu i tu službovati i skladati sve do umirovljenja 1926. g. Zanimljive su i do sada još zapravo neodgonetnute okolnosti (i po svemu sudeći privatne veze) u kojima se gostujuća družina odlučila potruditi oko uvježbavanja i predstavljanja djela nepoznatog mladog skladatelja, tim više što je to bio njegov prvi pokušaj skladanja za glazbenu scenu, njegov operni prvijenac kojega je – prema riječima F.Š. Kuhača – skladao "više za sebe, to jest za studiju" a "na nagovor prijatelja dao ju je javno izvesti".<sup>8)</sup>

Operna družina Jana Pišteka je u Split stigla 4. travnja i dva dana kasnije započela je svoje gostovanje i iskazala već prvom predstavom posebnu čast domaćinima izvodeći Smetaninu operu *Prodana nevjesta* na hrvatskom jeziku (u prijevodu Augusta Šenoje).<sup>9)</sup> U razdraganom raspoloženju i svečanoj atmosferi uživanja u vrsnom izvođenju kao i druženja s umjetnicima i umjetnošću bratskog slavenskog češkog naroda redale su se najavljene predstave. I kada nakon petnaestak dana tisak ističe da je zahvaljujući "dičnom društvu g. Pišteka, koje je za ovo baš najviše zaslužno ... entuzijazam za slavenskom muzikom u odličnom našem gradjanstvu, bez razlike, dospio do vrhunca" izjavitelj splitskog glasila "Jedinstvo" objavljuje iznenađujuću vijest: operna družina će uskoro izvesti operu *Cvieta*



Vladimir Bersa

za koju je po pjesmi slavnog Mede Pucića libreto izradio "naš mladi pjesnik" a uglazbio "naš mladi umjetnik".<sup>10)</sup> Imena i prezimena autora glazbe (Vladimira Berse) i libreta (Vladimirova starijeg brata inače književnika Josipa) za sada se ne objavljuju javnosti. Potičući zanimanje publike i pripremajući ju za izvedbu isto će glasilo nekoliko dana kasnije objaviti među književnim i kulturnim vijestima podatke o Medi Puciću (1821–1882), o njegovoj "pjesničkoj pripovijetki" te donijeti njezin sadržaj i naglasiti da se "g. Pišteč zauzeo da se ova opera pjeva *prvi put* u našem kazalištu".<sup>11)</sup> Nakon uzbudljiva iščekivanja uslijedio je u nedjelju 10. svibnja sam čin predstavljanja javnosti – "premiéra 'Cvijete' našeg dalmatinskog dakle i slavenskog komponiste" o čemu "Jedinstvo" dalje izvješćuje: "I toga je naš Spljet doživio, a ko ne pojmi uzrujanost jedne premiére? Kazalište je bilo puno kao nigda možda, a to je na čast našem komponisti, našoj publici, našem patrijotizmu; od prve do zadnje note publika svečanim mukom prateći cijeli komad očekivala svršetak da izreče svoj sud. Teško je našem mladome komponisti bilo stupiti nakon

izvođenja 'Dalibora', 'Pikove dame' i 'Lohengrina'; ipak je on uspio a to je znak da je on sjegurao sama sebe bio, i da je sjegurao svoga kolege bio i naš vriedni i savjestan kapelnik Engelberth koji je znao uvježbati operu i ravnati š njom, tumačeći točno misao komponiste. Ali je s druge strane gosp. Bersa imao i rijetku sreću da povjeri glavne uloge u rukam vrlih umjetnika kao što su poznate Kurz, Pištek, Ptak i Aschenbrenner;<sup>12)</sup> a bilo je baš ganutljivo viditi kako su ova naša mila braća ulagali sve njihove sile a da uspije djelo našeg brata, krv naše krvi, krv njihove krvi!

O Cvijeti mi se ne možemo usuditi da naše mnijenje izrazimo, pošto nismo imali prigode da ju čujemo u detaljim pokušaja,<sup>13)</sup> već one večeri a nije nam na raspoloženju ni tekst ni muzika. Ali je bilo tute i glazbenih učitelja<sup>14)</sup> i drugih kompetentnih lica koji su odobravali te izrazili njihovo zadovoljstvo.

Drago nam je samo to istaknuti da naš mladi komponista slijedi našeg Smetanu i poput njega znade istaknuti svoj slavenski karakter. A u obilnoj melodiji kojom je nadahnuta Cvijeta pokazuje se cvijet slavenske muzike osobito u zboru prvog prizora, u kvartetu Cvijete, Draga, Dragove mati i Popa te u prizoru kad Cvijeta poludi i umrije.

Oduševljenje je u kazalištu preveliko bilo; zvalo se opetovano na binu i komponistu i umjetnike a prvi je bio obdaren i vijencem sa strane njegovih sugrađana, te mu se klicalo neprestano 'Živio!' Neka ga Bog požive, te nek budu ispunjene nade što naš narod unj postavlja.<sup>15)</sup>

Dne 14. svibnja *Cvijeta* je izvedena još jedamput a "Jedinstvo" piše da je to bilo "na obće zadovoljstvo pa se opazilo da se drugi put još više svidjela i svak u velike hvali ovu operu g. Berse".<sup>16)</sup>

Od ostalih glasila koja su s manjom revnošću ali ipak pratila glazbena događanja u Splitu,<sup>16a)</sup> češku praižvedbu opere domaćeg skladatelja pozdravio je zadarski "Narodni list" čak u četiri svoja broja. Nakon prve izvedbe prenosi glas iz Splita da je predstavom na kojoj je "za prvi put prikazana opera 'Cvijeta' uglazbena po našem zemljaku gospodinu Berši (!) ... bio polučem potpuni uspjeh".<sup>17)</sup> Nakon toga objavljuje dopis svoga izvjestitelja s druge izvedbe Bersine *Cvijete*, o kojoj ovaj prosuđuje da je bila pjevana "boljim uspjehom nego prvi put" i nastavlja: "Osobito gospođica Kurz (*Cvijeta*) izvršila je svoju ulogu izvrstno i savršeno. Uz male popravke, nadat se je, da će ova opera u Talijinu hramu zauzeti pristojno mjesto."<sup>18)</sup> Sumirajući dojmove o gostovanju Pištekove operne družine u *Općinskom kazalištu* u Splitu izvjestitelj "Narodnog lista" još jednom registrira značenje činjenice da se između ostaloga "otpjevala ... za prvi put u splitskom kazalištu 'Cvijeta' našeg Vladimira Berse, člana plemenita čuvstva i liepi um prikazuje našem narodu".<sup>19)</sup> Ističući tu zaslugu češkog opernog društva još jednom nekoliko dana kasnije, donosi sadržaj opere i opširnije svoje dojmove nakon druge izvedbe:<sup>20)</sup> "Prvu večer slušala se 'Cvijeta' u dubko punom kazalištu s napetošću... Drugi put smo imali takodjer sreću da slušamo Cvijetu i opazismo, da kroz cielu operu

prolazi ona turobna nit koju susretamo u našim narodnim pjesmama, a motivi su također prema duhu našega naroda udešeni. Ozbiljnost, muzikalno shvaćanje g. Berse jamče nam, da on ne će sustati na započetom putu, pod tako sjajnim auspicijama, nego će i nadalje sve to savršenije uglazbotvarati sujete iz našeg narodnog života, a dubrovačka mu ih literatura da ne govorimo o drugim, pruža pune pregršće.<sup>11)</sup>

Dvije godine kasnije Bersina opera *Cvijeta* je realizirana u Zagrebu, u produkciji zagrebačke opere.<sup>22)</sup> I tada je polučila simpatije slušalaca i potporu kritike, no zajedno s ostalim skladbama ovog darovitog glazbenika nije ga nadživjela.

Skladateljski opus Vladimira Berse je, neopravdano zanemaren, pao u potpun zaborav. On nedvojbeno zaslužuje, ali ipak tek čeka svoju revitalizaciju i revalorizaciju.<sup>23)</sup> No praižvedba njegove prve opere u proljeće 1896. g. u Splitu marom operne družine Jana Pišteka iz Brna ostaje značajan čin i povijesni datum u analima glazbenog života ovoga grada.

#### B I L J E Š K E:

- 1) Usp. Mirjana Škunca, *Glazbeni život Splita od 1860. do 1918*, Split 1991, str. 32-33, 45.
- 2) Usp. Hubert Pettan, *Praižvedbe opera hrvatskih skladatelja u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu od godišta 1870/71. do kraja godine 1965/66*, Hrvatska opera (Zajčevi suvremenici I), Zagreb 1969, str. 145.
- 3) Usp. Mirjana Škunca, *Glazbeni život ...*, str. 165-167.
- 4) Usp. Isti, nav. djelo, str. 168-169.
- 5) Usp. Isti, nav. djelo, str. 169-170.
- 6) Praižvedbu opere *Cvijeta* Vladimira Berse u Splitu 1896. g. registrirao je istražujući ostavštinu skladatelja i objavio H. Pettan u svome radu o opernom dijelu opusa V. Berse u knjizi *Hrvatska opera* (Zajčevi suvremenici I), Zagreb 1969, str. 83-144. *Muzička enciklopedija* Jugoslavenskog leksikografskog zavoda (danas Leksikografski zavod "Miroslav Krleža") u jedinici o V. Bersi u svome prvom (I. sv., str. 152, Zagreb 1963) i u drugom izdanju (I. sv., str. 190, Zagreb 1971) kao praižvedbu navodi izvedbu opere *Cvijeta* u Zagrebu 1898. g. Taj je datum preuzeo i *Leksikon jugoslavenske muzike*, I. sv., str. 70, Zagreb 1984. g. Novija istraživanja opusa V. Berse (Ruža Bonifačić, *Popijevke Vladimira Berse*, *Arti musices* 18 (1987), 1-2, str. 3-54) i glazbenog života Splita (M. Škunca, *Glazbeni život ...*, str. 169-170) upozoravaju ponovno na datum splitske praižvedbe i donose nove pojedinosti o tome, korigirajući tako argumentirano navod Rudija Belića, prema kojemu se (bez navođenja godine) *Cvijeta* "davala prvi put u Zagrebu a poslije u Splitu s lijepim uspjehom" (Rudi Belić, *Glazba u Dalmaciji od apsolutizma amo*, "Narodni list", Zadar, Jubilarni broj 1912č pretiskano u ediciji "Pjevački vjenik", VIII/4-5, Zagreb 1912, 43). Autograf opere čuva se s ostavštinom autora u Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu pod br. R 6946.
- 7) Pišući dvije godine kasnije o izvedbi *Cvijete* u Zagrebu, Franjo Šaver Kuhač navodi da je skladatelj tada bio "namjesnički perovodja c. i kr. kotarskoga poglavarstva u Benkovcu kod Zadra". Usp. H. Pettan, *Hrvatska opera ...*, str. 95.
- 8) Usp. kritiku povodom izvedbe *Cvijete* u Zagrebu 1898, "Prosvjeta", tečaj VI, 1898, br. 9, str. 295-296.
- 9) "Jedinstvo", Split, 3. IV, str. 3 i 7. IV, str. 1, 1896.
- 10) Isto, 24. IV, str. 3, 1896.
- 11) Isto, 1. V, str. 3, 1896.

- 12) Do sada raspoloživi izvori u navedenom tisku su nedosljedni i površni u u navođenju imena i prezimena sudionika predstave. Iz osvrta na druge izvedbe tijekom gostovanja Pištekove operne družine u Splitu 1896. g. moguće je saznati da je izvedbu opere *Cvijeta* pripremao i ravnao njenom praiizvedbom E. Engelberth a protagonisti su bili sopranistica Kurz, tenor Ptak, altistica Ludmila Pištekova i bas Aschenbrenner.
- 13) Realno je pretpostaviti da je Pištekova operna družina operu *Cvijeta* uvježbavala za vrijeme svoga boravka u Splitu usporedo s izvođenjem repertoara koji je pripremila prije polaska na gostovanje.
- 14) U Splitu su tada od profesionalnih glazbenika djelovali i vjerojatno bili nazočni praiizvedbi opere *Cvijeta* Eligio Bonamici, Paula Goršetić (kasnije Begović), Lorenzo Perigozzo i Jan Janak dok se violinist Armando Meneghello-Dinčić čak priključivao orkestru gostujućih glazbenika za izvođenje nekih opera u ponudenom repertoaru.
- 15) K., *Češka operna družina u Splitu*, "Jedinstvo", Split, 12. V, str. 3, 1896.
- 16) "Jedinstvo", Split, 15. V, str. 2, 1896.
- 16a) Zadarski list "Il Dalmata" – glasilo protalijanske orijentacije – polemizira o repertoaru i izvođenju čeških glazbenika ali praiizvedbu opere *Cvijeta* V. Bersa čini se ignorira.
- 17) "Narodni list", Zadar, 13. V, str. 3, 1896.
- 18) Isto, 16. V, str. 3, 1896.
- 19) Isto, 30. V, str. 3, 1896.
- 20) Isto, 3. VI, str. 3, 1896.
- 21) V. Bersa je nastavio skladati opere. Od ukupno šest dovršio je četiri. Tri dovršene – osim "*Cvijete*" (1896) još *Andrija Čubranović* (1900) i *Komedijaš* (1916) – izvedene su još za života skladatelja dok je opera *Mozartova smrt* (1903) izvedena tek u novije vrijeme (Osijek i Zagreb 1975)
- 22) Usp. H. Petta, *Hrvatska opera ...*, str. 94.
- 23) Dobar je znak iscrpna diplomatska radnja Ruže Bonifačić na Muzičkoj akademiji u Zagrebu te na temelju tamo izloženoga i objavljeni rad autorice o skladateljevim popijevkama (usp. bilješku 6).

Mirjana Škunca

"CVIJETA" BY BLAGOJE BERSA: THE FIRST OPERATIC PREMIERE BY A CROATIAN COMPOSER IN THE SPLIT MUNICIPAL THEATRE

#### Summary

The article reminds of the first premiere of a national, Croatian operatic piece in the *Municipal Theatre* at Split – a very important date in the Split musical theatre history. The opera performed was "*Cvijeta*" by the Croatian composer Vladimir Bersa (1864–1927) set and performed by the operatic company of Jan Pištek of Brno in the newly built *Municipal Theatre* on 10 May 1896 as part of their guest-engagement at Split, in the atmosphere of patriotism and enthusiasm created by new perspectives of living in the town after the nationalization of its municipal government and cultural entertainment. Success of the performance with audience and critics was an important encouragement for further similar attempts to the young composer, the performers and the Split community, where the event was conceived and realized, alike.